

Refleksyjność młodzieży wobec własnej przyszłości zawodowej

Abstrakt: Sfera życia zawodowego stanowi ważny wycinek egzystencji człowieka, wymagający od niego odpowiedniego namysłu i zaangażowania. Planowanie, zarządzanie oraz monitorowanie przebiegu własnej kariery należą do grona zadań, przed którymi staje każda jednostka. Niezwykle interesujące okazuje się przyglądanie się wywiązywaniu się z tych zobowiązań przez ludzi młodych, ponieważ to właśnie oni będą przyszłymi kreatorami przestrzeni rynku pracy. Przygotowując się do aktywnego życia zawodowego w zmiennej i nieprzewidywalnej rzeczywistości, podejmują oni refleksję nad własną przeszłością i tym samym próbują dookreślić swoje miejsce w świecie. Owa refleksyjność, stanowiąca podstawowy atrybut działania człowieka, świadcząca o jego samoświadomości i pozwalająca na podanie przyczyny realizowanych przedsięwzięć, może być inspirującym przedmiotem badań empirycznych.

Słowa kluczowe: kariera, młodzież, orientacja zawodowa, planowanie przyszłości zawodowej, refleksyjność

Dynamika przemian współczesnej rzeczywistości oraz wzrost znaczenia sfery życia zawodowego dla jakości egzystencji podmiotu uzasadniają kognitywną ciekawość dotyczącą procesu planowania rozwoju zawodowego przez młodzież w okresie intensywnych zmian biologiczno-społeczno-psychologicznych, zachodzących w wyniku dojrzewania. Bliższe przyglądanie się niniejszej tematyce spowodowane jest tym, że kariera zawodowa obejmuje nie tylko doświadczenia zawodowe człowieka w okresie jego aktywności zawodowej, lecz także proces wcześniejszego przygotowania do niej¹. Refleksja nad własną przeszłością oraz podejmowanie decyzji z nią związanych dowodzą zdolności eksploracyjnej i sprawczej mocy jednostki, która chce osiągnąć konkretne cele na ścieżce swojej kariery. Poszukiwanie przez człowieka miejsca na rynku pracy odbywa się na zasadzie indywidualnego eksperymentowania, którego podstawę stanowią przede wszystkim adekwatna samoocena

¹ A. Miś, *Koncepcja rozwoju kariery zawodowej w organizacji*, Kraków 2007, s. 24–25.

posiadanych zasobów oraz odpowiednia percepcja sytuacji społecznej. Liczne możliwości, stwarzane przez otoczenie podmiotu, stanowią dla niego nie tylko szansę na odniesienie sukcesu, lecz także sprawiają, że wcześniej założony plan działania przyjmuje charakter elastycznego punktu odniesienia. Zmienna konfiguracja rzeczywistości społecznej może zatem przyczynić się do zahamowania rozwoju jednostki, a więc nieść ze sobą efekt odwrotny od wcześniej zakładanego. Współczesna rzeczywistość bez wątplenia sprzyja kształtowaniu „indywidualnie wypracowanych i uaktualnianych strategii, które muszą być adekwatne do tempa zmian, jakim podlega świat”². Niniejsze uwarunkowania nie pozostają bez znaczenia także dla sfery życia zawodowego podmiotu, a co za tym idzie – kształtowanej przez niego kariery. Staje się on „menedżerem” własnego rozwoju, odpowiedzialnym za jego przebieg.

W obliczu tak nakreślonej perspektywy warto poddać bliższemu oglądowi pojęcie refleksyjności, które staje się coraz intensywniej wpisane w kontekst społeczno-kulturowych przemian współczesnej rzeczywistości. *Słownik wyrazów obcych* słowo *refleksyjny* zaleca rozumieć na dwa sposoby: jako „wykazujący skłonności do refleksji, zadumy, zastanawiania się” lub „wynikający z przemyśleń, zawierający jakieś refleksje”³. Jednostka refleksyjna to jednostka aktywna poznawczo, podejmująca namysł nad otaczającym ją światem oraz samym sobą. W etymologii łacińskiej źródła terminu *refleksyjność* należy dopatrywać się w zwrotach *reflexionis*, oznaczającym zwrócenie wstecz, *reflexi*, utożsamianym z odbijaniem czegoś czy też odzwierciedlaniem oraz z *refluxi*, związanym z płynięciem wstecz. Pojęcie refleksyjności odnosi się zatem do pewnego rodzaju zwracania się w przeciwnym kierunku. W owym oglądaniu się za siebie można dopatrywać się także wymiaru temporalnego, analizowania przeszłości i wyciągania określonych wniosków dla terażniejszości lub przyszłości. W tym kontekście nie sposób nie przyznać słuszności Kazimierzowi Obuchowskiemu, który stwierdza, iż „istotą bycia podmiotem nie jest sprawność, ale intencja, zamiar sformułowania odpowiednich celów i sformułowania odpowiednich działań”⁴. Umiejętność wyobrażania sobie wydarzeń mających nastąpić w przyszłości oraz rozpatrywania ich z różnych perspektyw stanowi atrybut charakterystyczny wyłącznie dla człowieka.

Na gruncie nauk społecznych zauważa się istotny związek pomiędzy refleksyjnością a indywidualizacją. Człowiekowi, jako podmiotowi autonomicznemu i sprawczemu, przypisuje się zdolność do samodzielnego myślenia, kreowania wyobrażeń odnośnie o sobie i otaczającej go rzeczywistości,

² A. Cybal-Michalska, *Świat w którym „kariera robi karierę”. O satysfakcji z kariery i poczuciu zawodowego sukcesu*, „Studia Edukacyjne” 2013, nr 26, s. 19–38.

³ *Nowy słownik wyrazów obcych*, red. A. Latusek, Kraków 2003, s. 533.

⁴ K. Obuchowski, *Od przedmiotu do podmiotu*, Bydgoszcz 2000, s. 88.

stanowiących podstawę jego samorealizacji. Tak rozumiana refleksyjność implikuje dostrzeżenie jej aspektów w tożsamości jednostki, która interpretowana jako „względnie trwała autokoncepcja”⁵, stanowi wynik refleksyjnej auto-identyfikacji, trwającego nieustannie procesu autodefiniowania własnego ja.

Teoretyczną propozycję konstruktów tożsamości ujawniającej się w postaci refleksyjnego projektu egzystencji podmiotu, w którym można dostrzec wzajemnie uzupełniające się aspekty dialektyki społecznej i osobistej, przedstawił Anthony Giddens⁶. Badacz ten zauważa, iż człowiek, analizując lub tworząc nową wiedzę tudzież informacje, włącza je do różnorodnych obszarów życia społecznego. Oznacza to, że jednostkowa refleksyjność napędza dynamikę funkcjonowania organizacji społecznej i stanowi czynnik modyfikujący jej charakter. Kluczowym elementem teorii strukturyzacji jest twierdzenie, zgodnie z którym wszelkie podejmowane przez podmiot inicjatywy osadzone są w dualnym kontekście, wyznaczającym dwoisty charakter struktury społecznej. Z jednej strony zostaje ona ukształtowana przez indywidualne działania ludzi, z drugiej strony to właśnie ona wyznacza ich określone granice, prowadzące do zachowania ciągłości praktyk społeczno-kulturowych⁷. Mária Suríková trafnie wyróżnia bowiem takie społeczne funkcje refleksyjności, jak: normotwórcza, pozwalająca na odnajdywanie trafnych i skutecznych rozwiązań, strukturyzacyjna, mająca znaczenie separujące, stymulująca, która inicjuje aktywność podmiotu ukierunkowaną jego niezależność, i kontrolna, związana z porządkowaniem oraz stawianiem wymagań i obowiązków społecznych⁸. Refleksyjność będzie się przejawiała zarówno w działalności jednostkowej, jak i w funkcjonowaniu całych konfiguracji społecznych.

Zainteresowanie zagadnieniem refleksyjności adolescentów posiada swoje uzasadnienie w fakcie, iż zdolność do refleksyjnej świadomości jednostka osiąga właśnie w okresie dorastania, ponieważ „nie jest [ona – dop. L. M. S.] dana, lecz kształtuje się za sprawą intelektu i wolicjonalnej aktywności podmiotu”⁹. W wyniku rozwoju procesów poznawczych, w tym również kształtowania się umiejętności myślenia hipotetyczno-dedukcyjnego oraz abstrakcyjnego, podejmowanie namysłu nad własną przyszłością, także zawodową,

⁵ E. Zamojska, *Kulturowa tożsamość młodzieży. Studium empiryczne. Z badań nad młodzieżą ze szkół średnich*, Poznań–Toruń 1998, s. 23.

⁶ Zob. A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Warszawa 2001.

⁷ A. Giddens, *Elementy teorii strukturyzacji*, [w:] *Współczesne teorie socjologiczne*, t. 2, red. E. Staśkiewicz [i in.], Warszawa 2006, s. 664.

⁸ M. Suríková, *Refleksyjność jako dynamiczny element organizacji społecznej*, [w:] *Refleksyjność jako kategoria analizy socjologicznej. Koncepcje, badania, porównania*, red. R. Wiśniewski, Warszawa 2009, s. 21–24.

⁹ M. Jarymowicz, *Psychologiczne podstawy podmiotowości. Szkice teoretyczne. Studia empiryczne*, Warszawa 2008, s. 60.

III. Refleksja i refleksyjność nad wybranymi...

wiążące się z wykraczaniem poza dotychczasowe doświadczenie staje się możliwe. Wraz ze wzrastającą ciekawością poznawczą, człowiek zaczyna dociekać prawdy na temat samego siebie. Charakterystyczny dla nastolatków krytycyzm myślenia, umożliwiający wielostronne postrzeganie rzeczywistości, przyczynia się do kształtowania własnych wniosków i wyobrażeń na temat samego siebie¹⁰. Zgodnie z założeniem Marii Jarymowicz

posługiwanie się narzędziami intelektualnymi w toku autorefleksji pozwala pogłębić proces dookreślania unikalności własnej osoby – warunek uznawania czegoś za osobiste, poczucia odpowiedzialności za siebie, stawiania samemu sobie wymagań i celów, dokonywania wyborów i poszukiwania własnej drogi życia¹¹.

Jednostka dookreśla swoje *ja* oraz kształtuje wizję własnej przyszłości.

Planowanie kariery jest koniecznością, przed którą staje każdy młody człowiek. Przyglądanie się działaniom tych uczestników życia społecznego okazuje się niezwykle interesujące poznawczo ze względu na fakt, że w perspektywie niedalekiej przyszłości staną się oni kreatorami rynku pracy. Co prawda kontekst społeczno-gospodarczy, podlegający permanentnym przemianom, może dodatkowo utrudniać osiągnięcie obranego celu, decyzje edukacyjno-zawodowe podejmowane na różnych etapach życia jednostki oraz świadomość obranego kierunku działania pozwalają jej jednak na kontrolę przebiegu kariery oraz krystalizują jej przyszłość odnośnie tej sfery egzystencji. Nie bez powodu plan definiowany jest jako „pewne zamierzenie, projekt, określone postępowanie, zgodnie z którym realizujemy zadania”¹². Plan rozwoju zawodowego młodzieży warunkują kolejne zadania rozwojowe wynikające z fazy adolescencji, w której młodzi ludzie się znajdują, oraz poszczególne szczeble edukacji, na których należy dokonywać wyborów. Warto pamiętać, że zamierzenia te „mogą przybierać różne formy projektów lub postanowień, posiadać różny stopień konkretyzacji i stanowczości”¹³. Dlatego też konstrukcję indywidualnej ścieżki zawodowej warto rozpocząć jak najwcześniej, ponieważ refleksyjne zaangażowanie w planowanie własnej kariery może zwiększyć szansę podmiotu na sukces oraz okazać się równoznaczne z przejęciem kontroli nad własnym życiem zawodowym.

¹⁰ A. Matczak, *Zarys psychologii rozwoju. Podręcznik dla nauczycieli*, Warszawa 2003, s. 228.

¹¹ M. Jarymowicz, *Psychologiczne podstawy podmiotowości*, dz. cyt., s. 65.

¹² D. Kulka, W. Duda, *Kariera wobec postępujących przemian pracy*, Częstochowa 2010, s. 70.

¹³ R. Parzęcki, *Plany edukacyjno-zawodowe młodzieży w stadium eksploracji. Zamierzenia, wybory, realia*, Włocławek 2003, s. 34.

Dużą trudnością na drodze do urzeczywistnienia zamierzonego projektu może okazać się prawidłowość, że biografii zawodowej podmiotu nie sposób jednoznacznie przewidzieć. Heterogeniczność współczesnej rzeczywistości sprawia, że zasadnicze pytanie „kim jestem?“, stawiane zazwyczaj w okresie adolescencji, staje się pytaniem zadawanym sobie przez podmiot nieustannie na różnych etapach egzystencji. Podobna sytuacja dotyczy pytań „kim chciałbym być?“, „kim mógłbym być?“. Odpowiedź na nie również podlega ciągłej redefinicji i modyfikacji w zależności od aktualnych uwarunkowań zewnętrznych i osobistych priorytetów podmiotu. Niniejszą sytuację doskonale charakteryzują słowa W. Sztumskiego, który stwierdza, że

decyzje nie mogą mieć miejsca ani w świecie, w którym panowałyby absolutny chaos względnie przypadek, ani w świecie, gdzie wszystko byłoby ściśle zdeterminowane lub dałoby się wyliczyć. Decyzje mogą być sensownie podejmowane tylko tam, gdzie występuje niepewność i możliwość, możliwości korzystnych lub niekorzystnych decyzji, w świecie, w którym występuje ryzyko¹⁴.

Decyzja stanowi zatem proces łączący przeszłość z przyszłością – jej celem jest wprowadzanie zmian, planowanie ma z kolei zapobiegać przyszłym problemom¹⁵. Co więcej, „decyzja ma sens tylko wtedy, gdy mając do wyboru wiele alternatywnych rozwiązań, nie wiemy, jakie wynikną z nich konsekwencje”¹⁶. Planowanie kariery w dobie globalizacji nie polega zatem na dokonywaniu wyborów oscylujących wokół jednego zawodu tudzież celu sprecyzowanego na początku drogi edukacyjno-zawodowej podmiotu, lecz na pojmowaniu różnorodnych działań służących wzbogacaniu jego doświadczeń, związanych z tą płaszczyzną życia. Kariera zawodowa współczesnego człowieka przypomina bowiem mozaikę epizodów¹⁷, patchwork¹⁸, który staje się projektem poddawanym co pewien czas modyfikacji.

Od trafności wyboru zawodowego zależy nie tylko satysfakcja z przyszłej pracy zawodowej, lecz także pozycja, jaką jednostka może zająć w społeczeństwie, a co za tym idzie – powodzenie w życiu pozazawodowym¹⁹. Jednym

¹⁴ W. Sztumski, *Ryzyko i świadomość ryzyka*, [w:] *Spółczeństwo a ryzyko. Multidyscyplinarne studia o człowieku w sytuacji niepewności i zagrożenia*, red. L. W. Zacher, A. Kiepas, Warszawa–Katowice 1994, s. 16.

¹⁵ P. Walker, *Podjęmowanie decyzji i rozwiązywanie problemów*, [w:] *Praktyka kierowania*, red. D. M. Stewart, Warszawa 1994, s. 541.

¹⁶ Z. Ściborek, *Podjęmowanie decyzji*, Warszawa 2003, s. 39.

¹⁷ Zob. M. Piorunek, *Bieg życia zawodowego człowieka. Kontekst transformacji kulturowych*, Poznań 2009.

¹⁸ Zob. W. Lanthaler, J. Zugmann, *Akcja Ja. Nowy sposób myślenia o karierze*, Warszawa 2000.

¹⁹ S. Szajek, *System orientacji i poradnictwa zawodowego w warunkach rewolucji naukowo-technicznej*, [w:] *Orientacja i poradnictwo zawodowe w służbie gospodarki narodowej. Materiały pokonferencyjne [materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w dniach 15 i 16 listopada 1980 roku w Bydgoszczy]*, cz. 2, red. T. Pracki [i in.], Bydgoszcz 1983, s. 11.

z warunków podjęcia odpowiedniej decyzji przez człowieka jest posiadanie świadomości własnej skuteczności i sprawczości w odnajdywaniu swojego miejsca w świecie. Istotą tego precedensu stanowi poczucie własnej podmiotowości. Sytuacja, w której nastolatek odnosi wrażenie, że jego decyzje są determinowane przez wpływy świata zewnętrznego, a on sam pozostaje przedmiotem oddziaływań edukacyjno-wychowawczych²⁰, może okazać się czynnikiem zakłócającym proces kształtowania postawy prorozwojowej²¹. Zdaniem Geralda S. Faina udostępnienie swobody decyzyjnej uczniom, dotyczącej zakresu i sposobu wykorzystania zdobytej wiedzy w trakcie edukacji, a w konsekwencji – wyboru ścieżki kariery zawodowej, jest podstawowym elementem demokracji²². Niniejsza optyka, przyjmowana przez wielu badaczy, za zasadny uznaje pogląd, zgodnie z którym podmiotowa wolność wyboru zapewnia optymalizację produktywności społecznej oraz jest przychylna rozwojowi społecznemu²³, ponieważ „kariera, praca, rynek to kategorie społeczne”²⁴. Efektywne planowanie kariery nie może pozostać w oderwaniu od kontekstu społecznego, ponieważ jego uwzględnienie sprzyja eksploracyjnemu kształtowaniu swojej przyszłości zawodowej. Jednostka, będąca w nieustannej relacji ze światem zewnętrznym, szansę na odniesienie sukcesu uzyskuje wyłącznie w sytuacji reagowania na dokonujące się w nim przemiany. Przytoczona perspektywa dowodzi przenikania się społecznego i indywidualnego wymiaru kariery i udowadnia, że są one w stosunku do siebie komplementarne. Dlatego też istotne staje się to, by połączyć wizję siebie z własnymi celami życiowymi, ponieważ pozwala to na ciągły rozwój oraz poczucie sukcesu²⁵. Czynniki te uprawniają zaliczenie wyborów związanych z życiem zawodowym człowieka do grona decyzji życiowo doniosłych.

²⁰ Tamże, s. 13.

²¹ Zdaniem Tadeusza Zyska istota działań prorozwojowych koncentruje się na realizacji wizji stanu idealnego. Warunkiem podjęcia działań ukierunkowanych na spełnienie obranego celu, jest przekonanie o jego słuszności i pozytywna ocena własnych możliwości. Zdolność do formułowania planów, powołując się na dokonania W. Reykowskiego i J. Kozielskiego, badacz ten uznał za podstawową właściwość jednostki ludzkiej (T. Zysk, *Orientacja prorozwojowa*, [w:] *Orientacje społeczne jako element mentalności*, red. J. Reykowski, K. Skarżyńska, M. Ziółkowski, Poznań 1990, s. 199).

²² G. S. Fain, *Using Technology To Advance Education, Leisure, and Democracy*, „NASSP Bulletin” 1989, t. 73, nr 519.

²³ Zob. M. Friedman, R. Friedman, *Free to Choose. A Personal Statement*, New York 1980.

²⁴ A. Bańka, *Proaktywność a tryby samoregulacji. Podstawy teoretyczne, konstrukcja i analiza czynnikowa Skali Zachowań Proaktywnych w Karierze*, Poznań–Warszawa 2005, s. 35.

²⁵ B. Harwas-Napierała, *Tożsamość jednostki w epoce współczesnych przemian*, [w:] *Tożsamość a współczesność. Nowe tendencje i zagrożenia*, red. B. Harwas-Napierała, H. Liberska, Poznań 2007, s. 17–18.

Uzyskane dane empiryczne dowodzą²⁶, iż sfera życia zawodowego stanowi istotny obszar refleksji młodzieży poddanej oglądowi. W odpowiedzi na pytanie: „Kim chciałbym/chciałabym być?“, 60% badanych wskazywało na tendencję dookreślania siebie przez pryzmat sfery życia zawodowego poprzez odwoływanie się do przyszłych ról zawodowych związanych zazwyczaj z aktualnym profilem kształcenia lub poprzez zdefiniowanie oczekiwanych warunków pracy albo jakości jej świadczenia. Nieznaczna grupa respondentów przejawiała minimalistyczne oczekiwania w stosunku do przyszłości, wskazując, że może być każdym, byle nie bezrobotnym. Najczęściej badani identyfikowali siebie za pomocą jednego określenia, część z nich jednak odnosiła się do dwóch płaszczyzn funkcjonowania, tj. życia zawodowego i rodzinnego, lub podawała dwa możliwe do praktykowania zawodowego zajęcia, przedstawiając je jako alternatywy (spójniki: lub, albo). Należy zauważyć, że na niniejszą płaszczyznę częściej wskazywały dziewczęta (61,7%) niż chłopcy (59,2%), uczniowie zasadniczych szkół zawodowych (62,6%, technikum – 57,8%) oraz osoby, które deklarowały, że posiadają więcej niż dwójkę rodzeństwa (jestem jedynaczką/jedynakiem – 56,1%, mam dwójkę rodzeństwa – 58,5%, trójkę – 63,1%, czwórkę i więcej – 62,2%), a także jednostki, które głównej przyczyny w wyborze swojego zawodu dopatrywały się w tym, że miał on służyć niesieniu pomocy innym i udzieleniu im wsparcia (90%). Zmienna, jaką stanowi sytuacja materialna rodziny, wykazała, że im lepsze pod względem finansowym jest jej położenie, tym wyższy procent wskazań na sferę życia zawodowego, postrzeganą w kategoriach obszaru zgodnego z własnymi pragnieniami, oraz antycypowanie, kim chciałoby się stać w przyszłości. Tendencja ta jest szczególnie dostrzegalna w odpowiedziach uczniów oceniających swoją sytuację materialną jako złą (52,8%) w porównaniu z młodzieżą, która uważa swoje usytuowanie za bardzo dobre (66,1%). Podobną prawidłowość ukazuje zmienna znaczenia pracy dla podmiotu – im przypisuje się mu donioślejszą rolę, tym wyższy odsetek odpowiedzi odnoszących się do analizowanej płaszczyzny identyfikacji (wysokie – 61,6%, przeciętne – 58,4%, niskie 55,8%)²⁷.

²⁶ Badania własne zostały przeprowadzone w maju i czerwcu 2015 r. Ich główny cel koncentrował się wokół rozpoznania i nakreślenia struktury orientacji zawodowych młodzieży uczęszczającej do szkół zawodowych, jednakże można w nich zidentyfikować wątki związane z refleksyjnością tej zbiorowości z perspektywy rozwoju jej kariery. Wykorzystano w nich metodę sondażu diagnostycznego, technikę ankiety oraz narzędzie w postaci kwestionariusza ankiety. Populację badawczą stanowili uczniowie z Zespołów Szkół Zawodowych, czyli zasadniczych szkół zawodowych i techników, spośród których wyodrębniono określoną grupę respondentów. Szkoły wybrane do badań usytuowane były na terenie województwa wielkopolskiego i kujawsko-pomorskiego w miejscowościach: Poznań, Toruń (duże miasta powyżej 100 tys. mieszkańców), Leszno, Gniezno (miasta liczące od 51 do 99 tys. mieszkańców), Lipno, Wyrzysk (miasteczka do 50 tys. mieszkańców) oraz Gronowo (wieś w gminie Lubicz w powiecie toruńskim). Badani reprezentowali uczniów klas pierwszych, drugich i trzecich 11 szkół ponadgimnazjalnych o zróżnicowanym profilu kształcenia. Łącznie wzięło w nich udział 697 respondentów.

²⁷ Projektowanie przyszłości edukacyjno-zawodowej przez młodzież stanowiło przedmiot zain-

Druga co do wielkości grupa osób badanych przejawiała zorientowanie na strefę sukcesu zawodowego (9,7%). Odnosiła się ona najczęściej do jego obiektywnych (np. „chcę być kierownikiem budowy”, „dyrektorem dużej firmy budowlanej”, „prezesem”, „kimś ważnym”, „szefem kuchni w restauracji Modest Amaro”, „właścicielem restauracji”, „milionerem”, „prezydentem”, „królem”, „kimś wysoko ustawionym w społeczeństwie”) lub subiektywnych wskaźników (np. „chcę być osobą spełnioną zawodowo, która robi to, co kocha”). Zmienną różnicującą otrzymane odpowiedzi była płeć. Niniejsza płaszczyzna identyfikacji częściej była wskazywana przez chłopców (12,3%) niż dziewczęta (4,7%). Na kolejne rozbieżności zwraca uwagę wiek badanych, ponieważ uzyskany materiał wyników ukazuje tendencję, że im jednostka jest starsza, tym częściej ukierunkowuje swoje aspiracje na osiągnięcie sukcesu zawodowego. Zależność ta okazuje się szczególnie widoczna wśród uczniów 16- (6,6%) i 17-letnich (6,8%) w porównaniu z osobami z przedziału wiekowego 20–22 lata (13,3%). Można zatem z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że jednostki starsze przejawiają większą świadomość znaczenia prestiżu i poważania społecznego. Na daną kategorię częściej wskazywały również osoby nieposiadające rodzeństwa (15,9%, 2 dzieci w rodzinie – 10,7%, 3 – 4,0%, 4 i więcej – 10,8%), oceniające swoją sytuację finansową jako bardzo dobrą (10,8%) lub dobrą (10,6%, jako przeciętną – 6,3%, jako złą – 8,3%), osiągające bardzo dobre wyniki w nauce (średnia ocen 5,1–6,0 – 20,7%, poniżej 3,0 – 8,8%) oraz te, których głównym motywatorem wyboru zawodu był czynnik gratyfikacji finansowych (czynnik najważniejszy – 24,1%, mniej ważny – 8,6%). Pozostałe zmienne, takie jak: miejsce zamieszkania, wykształcenie rodziców, znaczenie pracy dla człowieka, funkcja czasu wolnego, obecność doradcy zawodowego w szkole czy też rodzaj szkoły – nie eksponowały znacznego zróżnicowania odpowiedzi.

Uczniowie poddani eksploracjom badawczym, podejmując refleksję nad własną przyszłością, odnosili się również do: pasji/zainteresowań (9,7%), cech świadczących o tożsamości roli, czego dokonywali przede wszystkim poprzez przypisywanie różnorodnych kwantyfikatorów przymiotnikowych słowu *człowiek* (8,6%, np. „chciałbym/chciałabym być dobrym człowiekiem”, „szczęśliwym człowiekiem”, „spełnionym człowiekiem”, „uważanym za odpowiedzialnego i samodzielnego człowieka”, „dobrym człowiekiem żyjącym zgodnie z zasadami”, „człowiekiem, na którym zawsze będzie można polegać oraz mu zaufać”), sfery życia rodzinnego (4,5%), chęci pozostania sobą – bycia takim, jakim się jest (3,7%). Do grona zdecydowanie mniej popularnych obszarów identyfikacji futurologicznych wśród badanych uczniów należą takie kategorie,

teresowań badawczych Magdaleny Piorunek. Ta badaczka wykazała, że obszar ten stanowi istotny przedmiot refleksji młodych ludzi (zob. M. Piorunek, *Projektowanie przyszłości edukacyjno-zawodowej w okresie adolescencji*, Poznań 2004).

jak: „stanie się kimś innym” (1%), „przyszłość edukacyjna” (0,7%), „stanie się nikim” (0,3%), „nie wiem” (1,8%). Niski odsetek osób zainteresowanych przyszłością zawodową z dużym prawdopodobieństwem można wyjaśnić w odniesieniu do specyfiki grupy badanej młodzieży. Osoby uczące się w szkołach kończących się kwalifikacyjnym egzaminem zawodowym koncentrują się na planach związanych ze sferą życia zawodowego poprzez dookreślenie swojej roli jako pracownika lub też zdefiniowanie osobistego sukcesu w karierze. Zaskakuje również stosunkowo wysoki procent osób niezdecydowanych, nieposiadających planów na przyszłość, które nie potrafią odnaleźć swojego miejsca w warunkach heterogenicznej i zarazem homogenicznej rzeczywistości podlegającej permanentnej zmianie.

Interesujące poznawczo, pod względem refleksyjności młodzieży odnośnie własnej przyszłości, są dane odnoszące się do jej decyzji życiowych. Jednym z etapów procesu identyfikacji własnej orientacji zawodowej jest bowiem oszacowanie wartości posiadanej wiedzy oraz przebytych doświadczeń, po to aby określić własne potrzeby i preferencje, które stanowią wyznacznik przyjmowanego ukierunkowania poszukiwań swojego miejsca w świecie²⁸.

Uzyskane wyniki badań ukazują, że temat namysłu nad przyszłością edukacyjno-zawodową nie jest obcy młodzieży realizującej naukę w szkołach ponadgimnazjalnych. Prym w tej kwestii wiodą jednak wybory związane z obszarem szkolnym (41,3%). Bardzo często określano je w krótkim stwierdzeniu: „najważniejszy był dla mnie wybór szkoły” oraz niejednokrotnie doprecyzowywano przez podanie nazwy aktualnej placówki kształcenia. Z powodzeniem można więc zauważyć, że decyzje te odwołują się do kwestii mających miejsce w przeszłości oraz realizowanych w czasie teraźniejszym. W kontekście rozważań nad decyzjami życiowo doniosłymi koncentracja badanych uczniów na aspektach edukacyjnych nie powinna zaskakiwać, ponieważ stanowi charakterystyczny przedmiot refleksji osób będących w czasie edukacji oraz odnosi się do wydarzeń mających miejsce w niedalekiej przeszłości. Ponadto wybór szkoły ponadgimnazjalnej dla młodzieży kończącej gimnazjum staje się pierwszym istotnym wyzwaniem, z którym musi się zmierzyć.

²⁸ Inspiracją do konstrukcji pytania odnoszącego się do niniejszej kwestii były wybrane pytania z Kwestionariusza Dokonywania Decyzji Życiowo Doniosłych autorstwa Czesława Walesy, w wersji zmodyfikowanej przez Lucynę Mac-Czarnik i Elżbietę Rydz. Zadanie respondentów polegało na udzieleniu odpowiedzi na dwa pytania: „Która z Twoich dotychczasowych decyzji jest dla Ciebie najważniejsza?” oraz „Dlaczego właśnie ta decyzja jest dla Ciebie najważniejsza?”. Ze względu na swój otwarty charakter, pozwoliły one na dokonanie analizy zarówno jakościowej, jak i ilościowej otrzymanego materiału empirycznego. Rodzaje decyzji podawanych przez młodzież zostały skategoryzowane w zależności od sfer życia, których dotyczą. Dzięki temu zgromadzono wiedzę dotyczącą obszarów, w jakich respondenci identyfikują zdarzenia, które w ich ocenie zasługują na miano „decyzji życiowo doniosłych” (zob. L. Mac-Czarnik, *Procesy poznawcze w planowaniu własnego życia u młodzieży. Badania rozwojowe osób w wieku od 12 do 25 lat*, Rzeszów 2000).

III. Refleksja i refleksyjność nad wybranymi...

Za uwrażliwionych na wskazywanie tego rodzaju decyzji z pewnością można uznać uczniów poniżej 18. roku życia (16 lat – 47,1%, 17 lat – 43,8%, 18 lat – 42,6%), stosunkowo niedawno dokonujących wyboru szkoły, którzy na jego znaczenie wskazują zdecydowanie częściej, niż osoby powyżej 19. roku życia (19 lat – 32,8%, 20–22 lata – 26,7%). Uwagę na niniejszy aspekt swojego życia zwracała częściej młodzież, której ojcowie legitymowali się wykształceniem licencjackim (46,2%) lub średnim (41,1%) w porównaniu z osobami posiadającymi ojców z wykształceniem podstawowym (28,6%). Należy ją również umiejscowić w stosunkowo częstym obszarze refleksji uczniów oceniających swoją sytuację materialną jako dobrą (48,8%, zła – 28,6%), przypisujących wysokie znaczenie pracy (45,4%, niskie – 27,9%), jak również uczęszczających do technikum (50,0%, zasadnicze szkoły zawodowe – 30%). Obszary egzystencji, do których jednostka przywiązuje szczególną wagę i tym samym dopatruje się w niej momentów mających kluczowe znaczenie dla dalszego przebiegu jej życia, związane są również ze sferą jej relacji interpersonalnych, jakości więzi emocjonalnych. Dlatego też warto wspomnieć, że częściej aspekt decyzji szkolnych uwypuklały osoby „bardzo często” doświadczające radości życia (42,6%, rzadko lub nigdy – 21,1%), jak i te, które mimo swej woli nie czuły się osamotnione (42,1%, tak – 38%).

Wyróżnikiem myślenia respondentów o decyzjach życiowo doniosłych jest również znaczące poparcie dla obszaru zawodowego (16%). Do grona tego rodzaju wyborów zaklasyfikowano wypowiedzi młodzieży odnoszące się do przyszłych celów zawodowych, które uzależnione są od jej obecnych działań, a więc posiadają wyraźne nacechowanie futurystyczne. Ich treść najczęściej odnajdywana była w wypowiedziach zawierających w sobie stwierdzenia „dążenie do tego, aby zostać” lub „decyzja o tym, aby zostać”, uzupełnianego poprzez podanie nazwy planowanego do osiągnięcia zawodu, np. inżynier, rolnik, piekarz. Niektórzy uczniowie dokonywali bardziej szczegółowego doprecyzowania celów związanych z tym obszarem, poprzez opisywanie swojego przyszłego miejsca pracy czy też przedmiotu zainteresowań zawodowych (np. „zostanie mechanikiem, by pomóc ojcu i prowadzić daną firmę z sukcesem”). Na decyzje związane z wyborem zawodu szczególną uwagę kierowały osoby, których ojcowie charakteryzowali się wykształceniem podstawowym (20%) lub zawodowym (18,5%, wyższym – 11%), młodzież oceniająca swoją sytuację materialną jako złą (21,4%, bardzo dobrą – 16,8%) oraz reprezentanci zasadniczej szkoły zawodowej (21,2%, technikum – 12,1%). Na ten fakt częściej wskazywali również badani, którzy „dość często” odczuwali radość życia (16,8%, rzadko lub nigdy – 5,3%).

Liczne grono badanych osób ujawnia swoje niezdecydowanie co do tego, która z podjętych przez nie decyzji może posiadać charakter życiowo doniosły (13,7%).

To zdezorientowanie było wyrażane poprzez stwierdzenie „nie wiem”. Jednostka partycypująca w przestrzeni zmiennego i ambiwalentnego świata stosunkowo rzadko praktykuje namysł nad sobą oraz tym, co posiada dla niej wartość,

młodzież postmodernistyczna żyje więc w świecie upozorowania, w którym mass media «zniszczyły rzeczywistą możliwość różnicy, która czyniłaby różnicę». W postmodernizmie «znaczenie» jest niemożliwe, ponieważ «wszystkie różnice zostały pozbawione znaczenia»²⁹.

Największe niezdecydowanie w tym obszarze przejawiała młodzież zamieszkująca duże aglomeracje miejskie (18,9%, wieś – 13,5%), osoby, których ojcowie ukończyli edukację na szkole podstawowej (25,7%), uczniowie posiadający matki w wykształceniu podstawowym (18,6%), pochodzący z rodzin wielodzietnych (18,2%) oraz uczęszczający do zasadniczych szkół zawodowych (21,9%). Najmniejszą niewiedzę na temat własnych decyzji znaczących życiowo przejawiała młodzież wiejska (13,5%), osoby posiadające ojców legitymujących się wykształceniem pomaturalnym (5,6%), uczniowie, których matki wyróżniały się wykształceniem pomaturalnym (8,8%), będące jedynakami lub jedynaczkami (2,9%), jak również badani będący reprezentantami z techników (7,4%). Co ciekawsze, na niezdecydowanie w owej sprawie częściej wskazywali badani, którzy czuli się kochani (14,1%) oraz pozostający w osamotnieniu (15,5%) niż niedoświadczający uczucia miłości (11,3%) i odizolowania (13%).

Wśród decyzji życiowo doniosłych, których znaczenia dla badanej młodzieży nie sposób pominąć, są także decyzje dotyczące: jej kontaktów interpersonalnych (7,2%) (deklaracje odnoszące się do związków respondentów z innymi ludźmi, takich jak zawarcie bliższej znajomości z jakąś osobą, poznanie kogoś lub też zerwanie kontaktu, zakończenie przyjaźni), o charakterze intrapersonalnym (6,3%) (swoim zasięgiem obejmują wypowiedzi respondentów, odnoszące się do ich osobistych potrzeb oraz wartości, związanych z ich życiem wewnętrznym lub też ciałem, które przynoszą im zadowolenie, satysfakcję albo poczucie sukcesu), związane z inwestycjami we własny rozwój (5,8%) (odnoszą się do wszelkich działań badanej młodzieży ukierunkowanych na zwiększanie zasobów własnej wiedzy, tudzież kompetencji). Przez pozostałych badanych były wskazywane decyzje dające się sklasyfikować jako: rodzinne (5,2%) (wszelkie fakty związane z życiem rodzinnym, pozostanie w domu, wyprowadzenie się z domu rodzinnego lub też planowane przyszłe wydarzenia, o których zdecydowano wcześniej, np. założenie własnej rodziny), konsumpcyjne (3,03%) (zakupienie jakiś przedmiotów, najczęściej wymieniano wśród nich samochody oraz motocykle), dotyczące korzystania z przysługujących człowiekowi praw (1%) (np. „nie mieć konfliktu z prawem” lub odnoszące się do korzystania

²⁹ Z. Melosik, *Kultura popularna i tożsamość młodzieży. W niewoli władzy i wolności*, Kraków 2013, s. 71.

III. Refleksja i refleksyjność nad wybranymi...

z prawa do wolności, uczestnictwa w wyborach rządowych), nazwane mianem pojawiającego się sformułowania: „każda decyzja jest dla mnie ważna” (0,5%). Warto odnotować, że decyzje rodzinne są bardziej popularne w przypadku dziewcząt (8%), zaś konsumpcyjne częściej wymieniane były przez chłopców (4%), podobnie jak poruszające aspekt prawny (1,5%), do których płęć żeńska nie odnosiła się w ogóle³⁰.

Wyniki badań Lucyny Mac-Czarnik³¹ również dowodzą, że decyzje dotyczące edukacji i wyboru zawodu stanowią najbardziej znaczący obszar związany z planowaniem życia oraz myśleniem o przyszłości. Odpowiedzi badanej przez nią młodzieży dające się zakwalifikować jako edukacyjno-zawodowe stanowiły odsetek 37,8% wszystkich typów decyzji. Kolejnymi sferami wyborów dokonywanych przez adolescentów były: życie religijne (31,5%), samodzielne organizowanie życia (17,7%), relacje osobowe (9,2%), doskonalenie siebie (3,8%). Różnicujący z powyżej przedstawionymi danymi jest fakt, że w grupie badanej młodzieży z Zespołów Szkół Zawodowych w ogóle nie wystąpił typ decyzji należącej do obszaru życia religijnego.

Proces konstruowania ścieżki kariery przez młodzież wymaga od niej licznych działań, które mimo że są przedsięwzięte w czasie teraźniejszym, mają korzystnie procentować w przyszłości. W obliczu kariery bez granic (*boundaryless careers*) przed człowiekiem stawia się nowe wymagania, bazujące nie tylko na jego wzmożonej aktywności niosącej swoje konotacje dla płaszczyzny jego rozwoju, lecz przede wszystkim koncentrujące się na przyjmowaniu przez niego elastycznej postawy wobec rynku pracy i sfery własnego życia zawodowego³². Nieprzewidywalna rzeczywistość nie zawsze sprzyja realizacji długoterminowych celów obranych przez jednostkę oraz niejednokrotnie oddziałuje

³⁰ Warto w tym miejscu nadmienić, iż wśród uzasadnień uznania określonego typu decyzji za najważniejszą pojawiały się takie argumenty, jak: dostrzeganie ich oddziaływania na przebieg dalszego życia (27,3%), odwoływanie się do skutków owej decyzji dostrzeganych w obszarze zawodowym (17%), wskazywanie na satysfakcję oraz zadowolenie, jakie niesie ze sobą podjęta decyzja (21,1%), odnoszenie się do pragmatyczno-materialnych motywów dokonywanych wyborów (13,1%), ukierunkowanie na zmianę dotychczasowego życia (5,7%). Dane te dostarczają cennej wiedzy na temat rozumienia znaczenia dokonywanych decyzji przez młodzież. Umiejętność argumentowania sporządzonej wypowiedzi dowodzi świadomości roli wybranej sfery egzystencji, a także świadczy o zdolności selekcjonowania postanowień na ważne i mniej ważne (wyznaczenie celów i priorytetów życiowych). Objaśnienia prezentowane przez uczniów biorących udział w sondażu diagnostycznym sygnalizują, iż ich myślenie charakteryzuje się perspektywizmem, co oznacza, że mają świadomość przyszłych konsekwencji wyborów podejmowanych w teraźniejszości. Wszelkie nadzieje, jakie z nimi wiążą, koncentrują się na możliwych do uzyskania korzyściach i gratyfikacjach. Ich decyzje nie są zatem spontanicznym aktem jednorazowym, lecz rezultatem przemyśleń i refleksji.

³¹ L. Mac-Czarnik, *Procesy poznawcze w planowaniu...*, dz. cyt., s. 80–85.

³² A. Bańka, *Proaktywność – intencjonalne konstruowanie przyszłości i uprzedzające osiągnięcie celów personalnych przez doświadczenie codzienności*, [w:] *Szkice o ludzkim poznawaniu i odczuwaniu*, red. H. Wrona-Polańska, E. Czerniawska, L. Wrona, Kraków 2009, s. 11.

na zmianę jej preferencji, dlatego młodzi ludzie stojący przed zadaniem odnalezienia swojego miejsca w świecie, nierzadko modyfikują obraną przez siebie ścieżkę kształcenia oraz planów zawodowych. Warto jednak poddać bliższemu oglądowi starania realizowane przez badaną młodzież na rzecz swojej kariery. W tym celu poproszono respondentów, aby udzieli odpowiedzi na pytanie: „Jakie działania podejmujesz, aby zrealizować swoją wizję przyszłości zawodowej?”. Ich zadanie polegało na twierdzącym bądź przeczącym opowiedzeniu się za każdą z wymienionych propozycji działań³³.

Z deklaracji badanej młodzieży wynika, że w mniejszym lub większym stopniu przejawia ona aktywność pozaszkolną, niepozostającą bez znaczenia dla jej przyszłości zawodowej. Najczęściej jest ona ukierunkowana na rozmowy z osobami praktykującymi zajęcie zawodowe stanowiące przedmiot aspiracji respondentów (65,3%). Mając na uwadze fakt, że część osób kontynuuje tradycje rodzinne, kształcąc się w swoim kierunku, można zakładać, że niektóre z owych konwersacji mają miejsce w środowisku domowym. Ponadto nie należy zapominać, że młodzież z Zespołów Szkół Zawodowych odbywa praktyki zawodowe stanowiące część składową programu nauczania zawodowego, dlatego też uzyskuje ona szansę poznania potencjalnego środowiska zawodowego w trakcie nauki szkolnej i pozostawania w kontakcie z osobami pracującymi w wybranej przez siebie branży. Podczas tych rozmów uczniowie uzyskują możliwość nabycia praktycznej wiedzy dotyczącej obranej ścieżki kariery. Korzystanie z doświadczenia innych ludzi, poznawanie ich losów, prawdopodobnie staje się dla nich rzetelnym i wiarygodnym źródłem informacji. Z taką formą zachowań sympatyzują głównie osoby o bardzo wysokim poziomie proaktywności ogólnej (78%) ($\chi^2 = 15,736$; $df = 6$; $p = 0,015$)³⁴ oraz oceniające swoje szanse na odniesienie sukcesu zawodowego jako „bardzo wysokie” (73%) ($\chi^2 = 17,755$; $df = 6$; $p = 0,007$).

Równie często praktykowaną i łatwo dostępną odmianą działań, jakie badana młodzież podejmuje na rzecz własnej przyszłości zawodowej, jest pilna nauka oraz poprawianie złych stopni (65,2%). Oznacza to, że osiągnane przez nią wyniki szkolne nie są dla niej obojętne oraz odzwierciedlają prezentowany przez nią poziom wiedzy. Należy także zauważyć, że ta postawa w większym stopniu odnosi się do bieżących (teraźniejszych), nie zaś perspektywicznych, działań adolescentów służących ich rozwojowi zawodowemu. Ten rodzaj aktywności przede wszystkim charakteryzuje respondentów przypisujących wysokie znaczenie pracy (70,2%) ($\chi^2 = 13,995$; $df = 2$; $p = 0,001$) oraz uczniów

³³ Inspiracji do konstrukcji niniejszego pytania należy dopatrywać się w eksploracjach prowadzonych przez Magdalenę Piorunek odnośnie edukacyjno-zawodowych projektów młodzieży szkół ponadgimnazjalnych (M. Piorunek, *Projektowanie przyszłości...*, dz. cyt., s. 212).

³⁴ Do wykazania tej zależności pomiędzy zmiennymi zastosowano test chi-kwadrat, określono poziom istotności statystycznej o wartości $p \leq 0,05$.

uzyskujących bardzo dobre wyniki w nauce (średnia ocen 4,5–5,0 – 83,3%) ($\chi^2 = 22,436$; $df = 4$; $p \leq 0,001$). W najmniejszym zaś stopniu określa badanych, dla których praca ma niskie znaczenie (47,1%) oraz młodzież o średniej ocen szkolnych poniżej 3,0 (51,1%). Dostrzega się także różnice w odpowiedziach badanych w przypadku zmiennych „szansa na odniesienie sukcesu zawodowego” ($\chi^2 = 24,357$; $df = 6$; $p \leq 0,001$) oraz „proaktywność ogólna” ($\chi^2 = 27,504$; $df = 6$; $p \leq 0,001$). Ukazują one, że osoby pozostające w przekonaniu o wysokich szansach na odniesienie sukcesu zawodowego (81,7%) oraz o bardzo wysokim poczuciu proaktywności ogólnej (75,4%), częściej deklarują pilne uczenie się niż badani szacujący swoje możliwości zawodowe bardzo nisko (50%). Warto też nadmienić, że młodzież prezentująca bardzo niski poziom proaktywności ogólnej w ogóle nie opowiadała się za tego rodzaju działaniami.

Ponad połowa uczniów (58%) poszerza swoją wiedzę odnoszącą się do ich pasji poprzez czytanie książek, szukanie informacji w sieci internetowej oraz oglądanie tematycznych programów telewizyjnych. Partycypowanie w świecie, w którym media współtworzą otaczającą człowieka rzeczywistość, wymaga od podmiotu korzystania z zasobów masowych środków przekazu oraz innych osiągnięć technologii. Stają się one środkiem rozwoju jednostki oraz cennym i łatwo dostępnym źródłem informacji. Zmienną istotnie różnicującą odpowiedzi młodzieży w tym zakresie jest „liczba dzieci w rodzinie” ($\chi^2 = 8,873$; $df = 3$; $p = 0,031$). Pozwala ona zaobserwować tendencję, zgodnie z którą im wyższa pod względem liczby dzieci ilość osób w rodzinie, tym mniejszy odsetek deklaracji opowiadających się za praktykowaniem owej czynności. Okazuje się ona szczególnie widoczna w przypadku wskazań jedynek oraz jedynaczek (64,9%) w porównaniu z odpowiedziami uczniów pochodzących z rodzin wielodzietnych (4 i więcej dzieci – 48%). Ponadto za korzystaniem z mediów opowiadają się głównie respondenci z rodzin o „dobrym” usytuowaniu materialnym (63%) ($\chi^2 = 7,997$; $df = 3$; $p = 0,046$), młodzież osiągnięta celujące wyniki w nauce (73,3%) ($\chi^2 = 11,270$; $df = 4$; $p = 0,024$), reprezentaci techników (64%) ($\chi^2 = 10,816$; $df = 1$; $p = 0,001$), uczniowie uznający, że mają wysokie szanse na odniesienie sukcesu zawodowego (70,2%) ($\chi^2 = 20,410$; $df = 6$; $p = 0,002$) oraz badani prezentujący bardzo wysoki poziom proaktywności ogólnej (68,1%) ($\chi^2 = 26,675$; $df = 6$; $p \leq 0,001$). Najmniejszy odsetek wskazań charakteryzuje w tym zakresie badanych: oceniających uposażenie finansowe swoich rodzin jako „przeciętne” (49,3%), uzyskujących średnią ocen szkolnych poniżej 3,0 (48,1%), uczęszczających do zasadniczych szkół zawodowych (51,5%), oceniających swoje szanse na sukces bardzo nisko (34,6%) oraz wyróżniających się niskim poziomem proaktywności ogólnej (33,3%).

Adwersarzami poszukiwania informacji dotyczących dalszych możliwości kształcenia również pozostaje ponad połowa respondentów (57,3%).

W przypadku tej właściwości należy zauważyć, że w pytaniu dotyczącym chęci kontynuowania nauki na studiach wyższych zadeklarował ją tylko co trzeci badany. Wysoki odsetek wskazań na zainteresowanie tematem dalszego kształcenia może się zatem odnosić do różnorodnych form doskonalenia zawodowego innych niż studia, lub też świadczyć o rozpatrywaniu takiego wariantu. Motywacja do korzystania z oferty instytucji edukacyjnych po zakończeniu szkoły ponadgimnazjalnej, pojawiająca się u większości respondentów, dowodzi ich ciekawości poznawczej oraz utrwalonej tendencji do permanentnego uczenia się. Przede wszystkim dookreśla ona nastawienia osób przypisujących wysokie znaczenie pracy (61,5%) ($\chi^2 = 8,037$; $df = 2$; $p = 0,018$), uczniów osiągających ponadprzeciętne wyniki w nauce (średnia ocen 5,1–6,0 – 70%) ($\chi^2 = 10,125$; $df = 4$; $p = 0,038$), młodzieży, której zdaniem w szkole urzęduje doradca zawodowy (62,7%) ($\chi^2 = 6,307$; $df = 2$; $p = 0,043$) oraz badanych oceniających bardzo wysoko swoje szanse na odniesienie sukcesu zawodowego (69,9%) ($\chi^2 = 37,020$; $df = 6$; $p \leq 0,001$).

Znaczna liczba wskazań na śledzenie informacji dotyczących rynku pracy przez badaną młodzież (47,9%) dowodzi jej świadomości wysokiej rangi informacji odnoszących się do tego obszaru dla własnej przyszłości zawodowej. Dla młodych ludzi, stojących przed mającym niedługo nastąpić procesem transzycji z edukacji na rynek pracy, przyglądanie się mechanizmom rynkowym, obserwowanie zachodzących na nim procesów może okazać się niezwykle cenne. Ponadto zdecydowana większość badanej młodzieży opowiada się negatywnie za uczestnictwem w konkursach i olimpiadach (70,3%). Zdobywanie osiągnięć na polu naukowym nie stanowi zatem domeny uczniów z Zespołów Szkół Zawodowych, młodzież ta w większym stopniu ceni sobie praktyczną wiedzę i wskazówki niezbędne z perspektywy własnej kariery zawodowej. Niechęć do brania udziału w tego typu aktywnościach najczęściej prezentują osoby: określające utytułowanie materialne swojej rodziny jako „przeciętne” (76,7%) ($\chi^2 = 8,073$; $df = 3$; $p = 0,045$), osiągające niewysokie wyniki w nauce (średnia ocen szkolnych poniżej 3,0 – 75,4%) ($\chi^2 = 14,949$; $df = 4$; $p = 0,005$), reprezentujące technika (76,0%) ($\chi^2 = 11,004$; $df = 1$; $p = 0,001$). Kolejną formą aktywności niepraktykowaną przez ponad połowę respondentów okazało się korzystanie z dodatkowych form kształcenia, takich jak zajęcia pozalekcyjne, korepetycje czy też koła zainteresowań (61,6%). Wysoki odsetek zaprzeczeń stwierdzeniu „nic nie robię” (70,1%) świadczy natomiast o wysokiej aktywności badanej młodzieży na rzecz własnej przyszłości zawodowej, dowodzącej, że temat kariery nie pozostaje jej obojętny³⁵.

³⁵ Warto w tym miejscu odnotować, że wyniki badań uzyskanych przez Piorunek dotyczących działań podejmowanych przez młodzież na rzecz własnej kariery, pod względem dwóch dominujących wśród niej odpowiedzi, ukazują dualny obraz uczniów szkół ponadgimnazjalnych – z jednej strony zaabsorbowanych przede wszystkim samodzielnym przygotowaniem do

III. Refleksja i refleksyjność nad wybranymi...

Uzyskany materiał empiryczny dowodzi, iż refleksja nad przygotowaniem i wyborem zawodu nie okazuje się dla badanej młodzieży z Zespołów Szkół Zawodowych kwestią obcą. Uczniowie ci prezentują świadomość znaczenia decyzji edukacyjno-zawodowych dla ich przyszłego życia oraz stają się odpowiedzialni za kształtowanie własnej przyszłości w tym obszarze. Charakter refleksyjności tych adolescentów w pewnym sensie odzwierciedla specyfikę współczesnego świata. Podejmowane przez nich działania na rzecz własnej kariery oraz fakt zaliczania wyborów edukacyjno-zawodowych do grona decyzji o priorytetowym znaczeniu potwierdzają tezę odnoszącą się do tego, iż sfera życia zawodowego staje się jednym z ważniejszych obszarów funkcjonowania współczesnego człowieka. Młody człowiek zostaje zobligowany nie tylko do podjęcia określonego namysłu nad tą płaszczyzną swojej egzystencji, lecz także do zobowiązany jest do skonstruowania wizji własnej ścieżki kariery i dookreślenia swojego miejsca w przestrzeni rynku pracy. Refleksyjność dotycząca przyszłości zawodowej staje się zatem atrybutem jednostkowego bycia w świecie, dowodzi poznawczych i eksplanacyjnych mocy podmiotu, niezbędnych do istnienia w rzeczywistości, w której wymagana jest implementacja zasady permanentnego uczenia się.

Bibliografia:

- Bańka A., *Proaktywność a tryby samoregulacji. Podstawy teoretyczne, konstrukcja i analiza czynnikowa Skali Zachowań Proaktywnych w Karierze*, Studio PRINT-B, Instytut Rozwoju Kariery, Poznań–Warszawa 2005.
- Bańka A., *Proaktywność – intencjonalne konstruowanie przyszłości i uprzedzające osiągnięcie celów personalnych przez doświadczenie codzienności*, [w:] *Szkice o ludzkim poznawaniu i odczuwaniu*, red. H. Wrona-Polańska, E. Czerniawska, L. Wrona, Wydaw. Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2009.
- Caba A. [i in.], *Nowy słownik wyrazów obcych*, red. A. Latusek, Zielona Sowa, Kraków 2003.
- Cybal-Michalska A., *Świat w którym „kariera robi karierę”. O satysfakcji z kariery i poczuciu zawodowego sukcesu*, „Studia Edukacyjne” 2013, nr 26.
- Fain G. S., *Using Technology To Advance Education, Leisure, and Democracy*, „NASSP Bulletin” 1989, t. 73, nr 519.
- Friedman M., Friedman R., *Free to Choose. A Personal Statement*, Harcourt Brace Jovanovich, New York 1980
- Giddens A., *Elementy teorii strukturyzacji*, [w:] *Współczesne teorie socjologiczne*, t. 2, red. E. Stańkiewicz [i in.], Scholar, Warszawa 2006.

egzaminów podsumowujących, z drugiej zaś strony niepodejmujących żadnych aktywności w celu własnego rozwoju. Badaczka zaznacza, że ich koncentracja na osiągnięciu zadowalających wyników na końcowym etapie kształcenia, blokuje myślenie młodych ludzi o odległej perspektywie czasowej (M. Piorunek, *Projektowanie przyszłości...*, dz. cyt., s. 213).

- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, tłum. A. Szulżycka, PWN, Warszawa 2001.
- Harwas-Napierała B., *Tożsamość jednostki w epoce współczesnych przemian*, [w:], *Tożsamość a współczesność. Nowe tendencje i zagrożenia*, red. B. Harwas-Napierała, H. Liberska, Wydaw. Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2007.
- Jarymowicz M., *Psychologiczne podstawy podmiotowości. Szkice teoretyczne. Studia empiryczne*, PWN, Warszawa 2008.
- Kulka D., Duda W., *Kariera wobec postępujących przemian pracy*, Wydaw. im. St. Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza, Częstochowa 2010.
- Lanthaler W., Zugmann J., *Akcja Ja. Nowy sposób myślenia o karierze*, tłum. G. Strzelecka, Twigger, Prosperum, Warszawa 2000.
- Mac-Czarnik L., *Procesy poznawcze w planowaniu własnego życia u młodzieży. Badania rozwojowe osób w wieku od 12 do 25 lat*, Wydaw. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 2000.
- Matczak A., *Zarys psychologii rozwoju. Podręcznik dla nauczycieli*, Żak, Warszawa 2003.
- Melosik Z., *Kultura popularna i tożsamość młodzieży. W niewoli władzy i wolności*, Impuls, Kraków 2013.
- Miś A., *Koncepcja rozwoju kariery zawodowej w organizacji*, Wydaw. Uniwersytetu Ekonomicznego, Kraków 2007.
- Obuchowski K., *Od przedmiotu do podmiotu*, Wydaw. Uczelniane Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2000.
- Parzęcki R., *Plany edukacyjno-zawodowe młodzieży w stadium eksploracji. Zamierzenia, wybory, realia*, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, Włocławek 2003.
- Piorunek M., *Bieg życia zawodowego człowieka. Kontekst transformacji kulturowych*, Wydaw. Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2009.
- Piorunek M., *Projektowanie przyszłości edukacyjno-zawodowej w okresie adolescencji*, Wydaw. Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2004.
- Super D. E., *Psychologia zainteresowań*, tłum. H. Chojnowska, PWN, Warszawa 1972.
- Suríková M., *Refleksyjność jako dynamiczny element organizacji społecznej*, [w:] *Refleksyjność jako kategoria analizy socjologicznej. Koncepcje, badania, porównania*, red. R. Wiśniewski, ASPRA-JR, Warszawa 2009.
- Szajek S., *System orientacji i poradnictwa zawodowego w warunkach rewolucji naukowo-technicznej*, [w:] *Orientacja i poradnictwo zawodowe w służbie gospodarki narodowej. Materiały pokonferencyjne [materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w dniach 15 i 16 listopada 1980 roku w Bydgoszczy]*, cz. 2, red. T. Pracki [i in.], Bydgoszcz 1983.
- Sztumski W., *Ryzyko i świadomość ryzyka*, [w:] *Społeczeństwo a ryzyko. Multidyscyplinarne studia o człowieku w sytuacji niepewności i zagrożenia*, red. L. W. Zacher, A. Kiepas, Fundacja Edukacyjna Transformacje, Warszawa-Katowice 1994.
- Ściborek Z., *Podejmowanie decyzji*, Ulmak, Warszawa 2003.
- Walker P., *Podejmowanie decyzji i rozwiązywanie problemów*, [w:] *Praktyka kierowania. Jak kierować sobą, innymi i firmą. Praca zbiorowa*, red. D. M. Stewart, tłum. A. Ehrlich, Państwowe Wydaw. Ekonomiczne, Warszawa 1994.

Zamojska E., *Kulturowa tożsamość młodzieży. Studium empiryczne. Z badań nad młodzieżą ze szkół średnich*, Edytor, Poznań–Toruń 1998.

Zysk T., *Orientacja prorozwojowa*, [w:] *Orientacje społeczne jako element mentalności*, red. J. Reykowski, K. Skarżyńska, M. Ziółkowski, Nakom, Poznań 1990.

Reflectiveness of the Youth Toward Their Own Professional Future

Abstract: The realm of professional life is an important segment of the existence of each human being, which requires proper consideration and engagement on their behalf. Planning, management and tracking one's own career are ones of those tasks that each individual faces throughout their life. It turns out to be extremely interesting to observe how the youth accomplish that assignment, because the young people of today are the future creators of the labour market. While they are preparing themselves for a changeable and unpredictable reality, they also reflect on their own future and, thereby, try to establish their place in the world. This reflectiveness, being the basic attribute of human actions, showing their self-awareness and making it possible to give the reasons for how they are carrying out their undertakings, could be an inspiring subject of empirical research.

Keywords: career, occupational choice, planning for the professional future, reflexivity, youths

